

Emre Aracı
emre.araci@andante.com.tr

LISZT'İN EVİNDE BİR KONSER VE UNUTULMUŞ BİR TÜRK-MACAR DOSTLUK MARŞI

Yazarımızın yönetimindeki İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası sanatçıları, kemancımız Cihat Aşkın ile birlikte Kasım ayında Macaristan'da iki konser gerçekleştirdi. Szeged kentindeki konserden sonra Büyükelçimize takdim edilen notalar ise, Midhat Paşa'dan Massenet ve Liszt'e uzanan bir dostluk öyküsünün ilk kez gün ışığına çıkan tanığıydı.

Béla Bartók 1936 yılında Adnan Saygun'la birlikte Anadolu'yu dolaşıp halk müziği örnekleri kaydederken, yabancıların karşısına çıkmaya çekinen yerli halka onlarla aynı dili konuştuğunu ispat etmek için Macarca'daki Türkçe kelimelerden hazırladığı şu cümleyi söylemiş: "Pamuk tarlon sok arpa, alma, teve, sator, balta, csizma, kicsi kecske van" (pamuk tarlasında çok arpa, elma, deve, çadır, balta, çizme, küçük keçi var). Budapeşte sokaklarında dolaşırken bizim böyle bir endişemiz yok; sadece Bartók'un notları arasında kaydettiği iki dil arasındaki ortak kelimelere durmadan yenilerini eklemekle meşgulüz. Zaten daha pasaport kontrolünden geçip de ülkeye girerken önümüzde açılan "kapu" bize kardeş bir ortak kültüre adım attığımızı göstermiş muydu. Meğer Macaristan'da geçireceğimiz o birkaç gün bizlere daha ne kadar çok ortak değerlerin kapısını açacak ve üstelik unutulmuş bir dostluk marşının enteresan hikâyesini öğretecekmiş de haberimiz yokmuş. Bu hiç beklenmedik müzik yolculuğu Buda'yı Peşte'ye bağlayan, iki yakayı birbirine kavuşturan yedi köprüden biri olan, o arslanlı tarihi zincir köprüde Doğu'dan Batı'ya kayıp notaların izinde yürümek gibi bir histi benim için esasında.

Liszt'le özdeşleşen Budapeşte

İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası'ndan 14 kişilik bir yaylı topluluk ve solist Cihat Aşkın ile birlikte büyükelçimiz Kemal Gür'ün nazik davetleriyle Macaristan'dayız. İlk konserimiz 16 Kasım akşamı Liszt Akademisi'nin eski konservatuvar binasında. Franz Liszt bir süre bu binada oturmuş ve buranın birinci katında, birbirine açılan üç odada, sonradan kendi özel

eşyalarının bir araya getirilmesiyle tekrardan canlandırılan müze evinde hâlâ oturuyor âdeta. Zaten Budapeşte ile Liszt özdeşleşmiş bir durumda. Büyük virtüözün kartviziti şehre uçakla varan herkese dağıtılıyor gibi bir hava esiyor; nitekim uçağa binış kartlarımızın üzerinde "Liszt Ferenc" adı derhal göze çarpıyor. Çünkü Macarlar başkentlerinin havaalanına çok kıymet verdikleri müzik adamlarının adını vermeyi uygun görmüşler. Dolayısıyla onu bir zamanlar ağırlamış olan İstanbul'da henüz uçağa binmeden bile elimde tuttuğum binış kartımın hatırlatmasıyla bu büyük müzisyenin dünyasına çok yakında adım atacak olmanın heyecanını duyuyorum içimde. 1847'deki beş haftalık ziyaretinde Donizetti Paşa'nın **Mecidiye Marşı** üzerine bir parafraz besteleyen ve eski Çırağan Sarayı'nda Sultan Abdülmecid'in huzurunda çalan Liszt'in evine bir "iade-i ziyaret" havasında bu defa İstanbul'dan bir toplulukla o dönemin müziğini götürüyor olmanın coşkusunu da hissediyorum ayrıca.

Eski akademi binasındaki daire

Liszt'in de girişimleri ve desteğiyle 1875'te kurulan Macar Kraliyet Müzik Akademisi, bugün "eski akademi binası" olarak anılan Vörösmarty Caddesi 35 numaradaki yapıya 1879'da taşınmış ve 1907'ye kadar burada hizmet vermiş. Daha sonra konservatuvar Liszt Ferenc Meydanı'ndaki bes-tectinin heykelinin giriş kapısı üzerine yerleştirilmiş bir taht üzerinde oturuyormuşçasına betimlendiği Art Nouveau stilindeki büyük ve tarihi akademi binasına taşınmış. Eski akademi ise 1907'den itibaren müzik okulu, sosyal ve politik dernekler lokali ve bir dış ticaret firmasının ofisi gibi değişik örgüt ve

Emre Aracı yönetimindeki İDSO üyeleri
Liszt Müzesi'nde bir konser verdiler.

Piyano markasından ortaya çıkan bu garip bağlantılarda bir anda Wilde'in felsefi Liszt'in dairesinde Macar virtüözün kusursuz tekniğine karışırken, kuvvetli bir hassasiyete sahip herkes için esasında bu dünyada bir ifade dili, bir iletişim şekli bulunduğunu bir kere daha anlıyorsunuz.

TÖRÖK- MAGYAR INDULÓ TURQUE-HONGROISE

zongorára

Törökország politikai nagy
reformátora

pour le piano-forté dédié
en l'honneur de Son
Altesse

MIDHAT PASA

ő fenségének
hódoló tisztelettel
ajánlja

SZABADI F. J.

a szerző
Budapesti polgár.

MIDHAT PACHA

le grand réformateur
politique et social
de la Turquie
le compositeur

J. F. SZABADI.

Citoyen
de Budapest.

BUDAPEST

116 mű.

3° kiadás

Op. 116

A Kiadók sajátja

BUDAPESTEN

Rózsavölgyi és társa.

1124.

Liszt'in arkadaşı ve meşhur piyano yapımcısı Ludwig Bösendorfer'in hediye ettiği bu masanın orta çekmecesinden üç oktavlık küçük bir klavye çıkıyor. Bir piyanistin James Bond aksesuarı havasındaki bu çalışma masası Liszt'e yerinden hiç kalkmadan duateleri kontrol etme imkânı tanırken, üst katında oturan konservatuvar müdürü Ferenc Erkeli de rahatsız etmeden istediği saatte çalışmasını sağlamış.

Liszt'in oturma salonu (Liszt Müzesi, Budapeşte).

kuruluşlar tarafından farklı amaçlarla kullanılmaya başlanmış. 1980 yılında Eğitim ve Kültür Bakanlığı büyük bir vizyonla binayı satın alarak Liszt Akademisi'ne tahsis etmiş. Liszt'in vefatına kadar 1881-1886 arası hiç maaş almadan ders verdiği ve Budapeşte'ye geldiği zamanlarda evi olarak kullandığı eski akademi binasındaki apartman dairesinin eskisine uygun olarak restore edilmesine ve burada bir Liszt Araştırma Merkezi kurulmasına karar verilmiş. 1986 Eylül'ünde burası "Liszt Ferenc Memorial Museum" olarak açılmış. Her Liszt hayranının Budapeşte'de muhakkak ziyaret etmesi gereken bir adres burası şüphesiz. Liszt'in çalışma ve yatak odası, oturma odası ve piyanoları; o devirde öğrencilerini kabul ettiği bu canlı mekân, bugün de konservatuvarın içerisinde son derece özel bir daire olarak ziyaretçisini bekliyor.

Dairenin kapısına geldiğiniz zaman dikkatinizi ilk çeken duvardaki orijinal pirinç plaketi oluyor. Liszt'in kabul saatini gösteriyor bu plaketi. Öğleden sonra saat 3-4 arası. Ama müze artık akşam 6'ya kadar açık. Dolayısıyla endişeniz olmasın. Maestro, sizi müzenin girişinde konservatuvarda ders verdiği yıllarda yaşı bir hayli ilerlemiş bir haldeyken Barones Eliza Nemes'in firçasından çıkma, piyano başındaki kalın varak çerçeveli dev portresiyle karşılıyor. Uzun beyaz saçlarıyla, yüzündeki o yorgun ifadeyle, yanbaşında sönük bir mum ve piyano üzerine konmuş çelenklerle düşünceli ve hüznümlü bir portre bu. Duvardaki iki profil portre Liszt ve kızı Cosima'ya ait. Karşı duvarda ise Kontes Marie d'Agoult'nun bir portresi göze çarpıyor. Franz Liszt'in hayatına ve özel dünyasına girmekte olduğunuzu hissettiriyor bu ikonografik detaylar. İlk adım attığımız oda, bir zamanlar dairenin yemek odası olarak kullanılmış. Burada geçici sergiler düzenleniyor. Ama dikkatiniz derhal odanın ortasında duran Chickering marka piyanoya çekiliyor.

Chickering'in Liszt'e takdim ettiği piyano

1983'te son piyanosunu üreten Boston merkezli şirketin kurucusu Jonas Chickering, piyano teknolojisinde bir dönüm noktası olan ve enstrümana geniş ses hacmi kazandıran dökme demir çerçeve patentini 1840'larda almış. Şirketin zamanında Boston ve New York'ta konser salonları varmış. Hatta 5. Cadde üzerindeki Chickering Hall'da Oscar Wilde meşhur Amerika turnesi sırasında ilk konferansını vermiş. O zaman Liszt'in yemek

odasının ortasında duran bu dev piyano başında Algernon'un şu sözlerini hatırlıyorsunuz: "Ben doğru olarak çalmıyorum. Herkes doğru çalabilir, ama ben müthiş bir hissiyatla çalıyorum. İş piyanoya gelince en kuvvetli yönüm duygusallığım. İلمي hayat için saklıyorum". Piyano markasından ortaya çıkan bu garip bağlantılarda bir anda Wilde'in felsefesi Liszt'in dairesinde Macar virtüözün kusursuz tekniğine karışırken, kuvvetli bir hassasiyete sahip herkes için esasında bu dünyada bir ifade dili, bir iletişim şekli bulunduğunu bir kere daha anlıyorsunuz. Bu ister müzik olsun, ister edebiyat; yazdığınız notaların, kelimelelerin, bir gün benzer hisler ve düşüncelerle yeni ruhlarda tekrar doğacağını gayet iyi biliyorsunuz.

Liszt Müzesi'ndeki bu Chickering marka piyano 1867'deki Paris Dünya Fuarı'nda altın madalya kazanırken, Charles Francis Chickering'e de III. Napolyon tarafından Légion d'honneur nişanı verilmiş. 1872 Noel'inde Chickering'in kendisi bizzat piyanoyu Liszt'e takdim etmek üzere Roma'ya götürmüştü. Ancak burada düzenli bir ikâmeti bulunmayan Liszt yaklaşık 2,5 metre uzunluğunda ve 1,5 metre enindeki enstrümanı muhafaza etmekte güçlük çekmiş. Hatta bir arkadaşı bu piyanoyu "piyanoların Coliseum'u" olarak tanımlamış. Enstrüman, Liszt'in de zaman zaman kaldığı Macar dostu Baron Antal Augustz'un Szekszárd'daki yazlık evine götürülmüş. Liszt'in vefatından sonra da akademiye bağışlanmış. Bugün Liszt'in dehasını bir zamanlar ortaya koyduğu müzedeki pek çok enstrüman gibi, Chickering'in piyanosu da sessizce sahibini hatırlar gibi orada öylece duruyor. Ama zaman zaman bu enstrümanların, çeşitli müze konserlerinde, ona ilk nefesi üfleyen sahibinin ruhunu tekrar canlandırırcaasına, konuşmaya başladıkları da olmuyor değil. İşte o zaman Liszt'in ruhu yâd edilmiş oluyor.

Çalışma masasındaki üç oktavlık klavye

Bu hislerle sağdaki odaya yöneliyorum; burası Liszt'in çalışma ve aynı zamanda yatak odası. 1886'da *Magyar Szalon* adlı dergide yayımlanan bir fotoğrafından yola çıkılarak orijinaline uygun bir halde restore edilmiş. Liszt bu odada dinlenir, bes-teler yaparmış. Hatta burada bugüne kadar hayatımda hiç gör-

Liszt'in, içinden klavye çıkan çalışma masası (Liszt Müzesi, Budapeşte).

Bugüne kadar pek çok kapıdan çıkıp sahneye yürüdüm, ama belki de Liszt'in dairesinden çıkarak sahneye yöneldiğim o 16 Kasım akşamı benim için hiç unutulmayacak bir anı olarak kalacak. Sanki büyük maestroyla bir dersten çıkmış gibi.

Cihat Aşkın Liszt Müzesi'ndeki konserde Boğaziçi Mehtapları'nı seslendirdi.

mediğim bir çalışma masası görüyorum; Liszt'in de başka türlü bir masada yazıp beste yapacağını, bu masayı gördükten sonra düşünmüyorum. Arkadaşı ve meşhur piyano yapımcısı Ludwig Bösendorfer'in hediye ettiği bu masanın orta çekmecesinden üç oktavlık küçük bir klavye çıkıyor. Bir piyanistin James Bond aksesuarı havasındaki bu çalışma masası Liszt'e yerinden hiç kalkmadan duateleri kontrol etme imkânı tanırken, üst katında oturan konservatuvar müdürü Ferenc Erkel'i de rahatsız etmeden istediği saatte çalışmasını sağlarmış. Bu masa karışımı garip melez piyano acaba nasıl ses çıkartıyor diye düşünürken verilen kulaklıkları rehberinde duyulan sesi kısık bir tenekte tınısı bu eşsiz ve benzersiz enstrümanı işitmekte olduğumu farketmiyor. Büyük sanat bazen hiç beklenmedik derecede mütevazı bir şekilde de ortaya çıkabiliyor, diye düşünüyorum. Bu odada ayrıca Georges Bachmann'ın yaptığı dört oktavlık "piano-harmonica" adını verdiği bir cam piyano var. Ortadaki masada ise Liszt'in sağ elinin Alajos Strobl tarafından yapılan bronz bir kopyası duruyor. Oda aynı zamanda dairenin en ruhani köşesini oluşturuyor; Liszt'in dua ettiği ahşap sıra, üzerindeki haç, tespih ve İncil'i mütevazı yatağının hemen yanı başında duruyor. Bir zamanlar yatağının hemen arkasında Carolyne Sayn-Wittgenstein'in işlediği bir kumaş parçası asılı dururmuş; bugün ise yerinde yine Liszt'in eşyaları arasından çıkma başka bir kumaş var. Yatağın üzerindeki Alajos Györgyi-Giergl'in yaptığı portre ise Cosima'yı betimliyor.

Oturma salonu

Müzenin son odası ise Liszt'in oturma salonu. Bizler nasıl değer verdiğimiz bestecilerin büstlerini odamıza koyuyorsak, Liszt'in de aynı şeyi yapmış olduğunu görüyorum. O da kahramanları olan, saydığı besteciler bulunan bir insan sonuçta. Nitekim salonun köşesinde Viyana Beethoven Komitesi'nin kendisine hediye etmiş olduğu büyük bestecinin bronz heykeli göze çarpıyor. Duvarda Gustave Doré'nin *Dante Senfonisi*'ne gönderme yapan çizimleri; bana çocukluğumda odamda kopyaları asılı duran ve beni *Büyük Umutlar*'a sürükleyen Doré'nin karanlık ve ürkütücü Londra gravürlerini hatırlatıyor. Bu salonda bir Chickering yapımı piyano daha var ve kapağının içinde altın harflerle "Chickering & Sons / à F. Liszt" yazılı. Bu, diğer piya-

nodan da büyük bir enstrüman. Üzerinde ise Liszt'e 1858'de takdim edilmiş olan, ortasında kendi rölyef potresiyle birlikte Beethoven, Schubert ve Weber'in minyatür büstleri bulunan muhteşem bir gümüş nota sehpası duruyor. Liszt öğrencilerini genellikle bu odada kabul edermiş ve burada her zaman bir ya da iki Bösendorfer piyano dururmuş. Bugün de aynen öyle. Yakınındaki vitrinde ise seyahatlerinde yanına aldığı objeler bulunuyor; örneğin sessiz bir klavye, seyahat çantası, yazı kutusu, kalemleri. Onu nedense at arabasıyla Avrupa'ya bir ucundan diğerine gezerken bu seyyar klavye ile çalışırken düşünüyorum.

Sahneye Liszt'in dairesinden çıkarak yürümek

Bu oda Liszt'in zamanında olduğu gibi, onun da konser vermiş olduğu, akademinin konser salonuna açılıyor. Konserimiz o akşam saat 7'de başladı. İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası sanatçıları benim bugüne dek pek çok ülkede seslendirdiğim 19. yüzyıl Osmanlı sarayından çıkma İtalyan paşa ve padişahların orijinal bestelerinden oluşan programı seslendirdiler; Cihat Aşkın ise *Boğaziçi Mehtapları* adlı keman konçertomu çaldı.

Bu konserlere her zaman Lully'nin Molière'in *Le Bourgeois Gentilhomme* (Kibarlık Budalası) oyunu için yazdığı *Marche pour la cérémonie des Turcs* (Türk Merasim Marşı) ile başladım ve orkestra çalmaya başladıktan sonra da salona elimde mehter çevgeni ile girerim. Bunu ilk defa Ateş Orga'nın önerisiyle Beethoven'ın *Atina'nın Harabeleri*'ni yönetirken Londra'daki St. John's Smith Square'deki bir konserimde gerçekleştirmiştim. Orkestra Lully'nin eserini çalmaya başlayınca genellikle salonun arkasından girip parterin ortasındaki koridordan geçerek sahneye çıkar, müzisyenlere eşlik ederim. Liszt Müzesi'ndeki konserde de bu geleneği sürdürdük. Ancak bu defa salonun arkasına açılan tek kapı Liszt'in dairesinden olduğu için o saatte müze kapalı olmasına rağmen, müze yetkililerinin izniyle, konser salonuna o kapıdan girmem kararlaştırıldı. Bugüne kadar pek çok kapıdan çıkıp sahneye yürüdüm, ama belki de Liszt'in dairesinden çıkarak sahneye yöneldiğim o 16 Kasım akşamı benim için hiç unutulmayacak bir anı olarak kalacak. Sanki büyük maestroyla bir dersten çıkmış gibi.

Budapeşteli J. F. Szabadi adında bir besteci tarafından kaleme alınan bu dostluk marşı, kapağında belirtildiği üzere “politik ve sosyal alanlarda büyük reformcu” Midhat Paşa’ya ithaf edilmişti. Muhtemelen bu eser Midhat Paşa’nın Tuna Valiliği yaptığı döneme ait olmalıydı.

Halife Abdülmecid Efendi’nin gerçekleşemeyen tasarısı

Halife Abdülmecid Efendi’nin karakalem Liszt portresi.

Sahneye ağır ağır yürürken Liszt’in İstanbul’da da bir ev müzesi olabileceğini düşündüm. Liszt İstanbul’da bir süre Comendinger ailesinin Beyoğlu’nda oturduğu, Nuriziya Sokağı (Polonya Sokağı) 19 numarada kalmıştı. Merhum Taha Toros’un aktardığına göre bu binada böyle bir müzeyi kurmak fikri Halife Abdülmecid Efendi’den çıkmıştı: “Müşaviri

Ahmet Hikmet Bey’le sohbetlerinde, Liszt’in Beyoğlu’nda ikamet ettiği binanın bir sanat yuvasına dönüştürülmesini, salonuna Liszt’in çaldığı piyanonun konulmasını düşünüyordu. Hattâ bu evin içerisine konulmak üzere tanınmış bestekârların kendisi tarafından yapılmakta olan portrelerinin de asılmasını düşünüyordu. Ne var ki bu tasarıların hepsi havada kaldı”¹. Abdülmecid Efendi’nin bu dileği gerçekleşemedi belki, ama hiç olmazsa onun hatırasına duyduğu saygıyla son halifenin yapmış olduğu karakalem Liszt portresinin bir kopyasını bu dileğinin bir anısı olarak Budapeşte’deki Liszt Müzesi’ne hediye etmek belki de çok yerinde olur. Bu arada Halife Abdülmecid Efendi’nin Macar asıllı Karl Berger’den keman dersleri aldığı ve hocasına ithafen 1921’de dokunaklı bir *Élégie* bestelediğini de hatırlamamız gerekir.

Midhat Paşa’ya ithaf edilen marş

Bu Macar-Türk dostluğunun müzik eksenli yeni bir keşi ise 17 Kasım akşamı konserimizi Macaristan’ın üçüncü büyük şehri olan Szeged’de tekrarladığımız zaman hiç beklenmedik bir şekilde ortaya çıktı. Hilal şeklindeki parlak ayın yansımasının Tisza Irmağı üzerine düştüğü o gece Szeged Filarmoni Orkestrası’nın salonundaki konser sonrasında şehir yetkilileri konserin temasından olacak ki, Büyükelçi Gür’e şehir arşivlerinde buldukları iki notanın renkli fotokopilerini takdim ettiler. İlk nota kromolitografi tekniğiyle basılmış ve kapağında bir Türk ve bir Macar askerini el sıkışırken betimleyen bir *Türk-*

Midhat Paşa

Macar Marşı’ydı. Budapeşteli J.F. Szabadi adında bir besteci tarafından kaleme alınan bu dostluk marşı, kapağında belirtildiği üzere “politik ve sosyal alanlarda büyük reformcu” Midhat Paşa’ya ithaf edilmişti. Muhtemelen bu eser Midhat Paşa’nın Tuna Valiliği yaptığı döneme ait olmalıydı. Diğer nota ise meşhur Fransız besteci Jules Massenet’in imzasını taşıyordu; ve kapağında *Marche Héroïque de Szabadi* (Szabadi’nin Kahramanlık Marşı) yazılıydı. 1879’da Szeged şehrinin neredeyse tamamı, Tisza Irmağı’nın taşması üzerine sel suları altında yok olmuş ve o sene Paris Operası’nda felaket yaşayan şehre yardım için büyük bir hayır konseri düzenlenmişti. Massenet, Szabadi’nin Midhat Paşa’ya ithaf ettiği bu “Türk-Macar Marşı”nı “Szabadi’nin Kahramanlık Marşı” adı altında yeniden besteleyerek o konserde seslendirmiş ve eseri bu defa Liszt’e ithaf etmişti. Liszt ise kendisine ithaf edilen bu bestenin piyano transkripsiyonunu hazırlamış ve bu defa esere *Marche hongroise de Szabadi, orchestrée par Massenet* (Massenet’in orkestrasyonunu yaptığı Szabadi’nin Macar Marşı) adını vermişti. Bu dönüşüm içerisinde nedense “Midhat Paşa ve Türk” temaları kaybolup gitmişti. *Revive Szegedin!* (Szegedin’i yeniden canlandırın!) adını da taşıyan Liszt’in transkripsiyonunu hazırladığı bu marşı hem Leslie Howard ve hem de Ferenc Kerek kayıtlarından dinlemek mümkün.

Liszt’in, huzurunda konser verdiği, Sultan Abdülmecid ve sarayının müziğini Macar bestecinin evine ve Szeged şehrine götürmek üzere gittiğimiz Macaristan’dan esasında kendi müzik tarihçemizden kayıp bir belgeye arkeolojik bir bulguya ulaşırsacasına kavuşmuş olarak dönerken, bunu takdir eden zarif diplomatlara ve güler yüzlü meslektaşlarıma en içten teşekkürü borç bilirim. *Revive Szegedin!* kaydını Midhat Paşa ve Türk-Macar dostluğunu hep hatırlayarak dinlemeniz dilekleriyle... **A**

DİPNOT

1- “Liszt’ten anılar”, Tarih ve Toplum, cilt: 11, sayı: 65, 1989.